

*Joodse apothekers in Nederland, het begin van een studie **

C.V. de Bruin

*** Lezing tijdens het congres van april 2005 in Roermond.**

Waarom een aparte studie maken van joodse apothekers zal menigeen zich afvragen. Zij zijn toch Nederlanders, die hier examen hebben afgelegd en tot apotheker zijn bevorderd.

Zo is het nu, maar zo is het niet altijd geweest.

- Enkele zijn in de zeventiende eeuw van elders gekomen. De meeste zijn inderdaad in Nederland geboren. Hun ouders en voorouders zijn echter ongeveer 400 jaar geleden en later uit hun toenmalige woongebieden gevlucht voor de daar heersende regimes.

- De eerste twee eeuwen van hun verblijf in ons land hebben zij het verre van gemakkelijk gehad. Zij werden door de overheid getolereerd, maar niet door alle Nederlanders geaccepteerd. Joodse apothekers hebben lang moeten wachten alvorens zij dezelfde rechten kregen als de overige apothekers.

Ten gevolge van de economische situatie in het land en het grote aantal apothekers was de eerste helft van de 19^e eeuw nog niet echt rooskleurig voor hen. Pas daarna werd het beter en verwierven zij langzaam maar zeker goede posities binnen de apothekerswereld.

- In 1941 werd daaraan een abrupt einde gemaakt door een vreemde machthebber, die ons land had bezet. Zij werden gedwongen hun werk neer te leggen en het land te verlaten.

In de loop der jaren zijn joden uit vele beroepsgroepen in kaart gebracht. Tijdens een tentoonstelling in 1994 in het Joods Historisch Museum te Amsterdam werden vele joodse ondernemers en ondernemingen belicht. Onder hen bevond zich geen enkele apotheker 1). Een reden om na te gaan wie zij waren, wat ze van hun beroep hebben gemaakt en wat zij voor Nederland en in het bijzonder de farmacie hebben betekend.

De vestiging van joden in Europa, in het bijzonder in Nederland. 2)

3)

Reeds in het begin van onze jaartelling woonden er joden buiten Palestina. De verwoesting van de tweede tempel omstreeks het jaar 65 betekende het einde van de tweede autonome joodse staat. Na de nederlaag van Bar Kochba omstreeks 135 verlieten velen het land. Een aantal ging richting het oosten met name Babylon. Anderen gingen westwaarts naar landen rond de Middellandse zee. Zo kwamen zij in de vroege Middeleeuwen in Italië, en Spanje. Vandaar ging het landinwaarts.

Zij behielden overal hun eigen taal, cultuur en rechtsvorm, waardoor onderlinge contacten mogelijk bleven.

Vele landsbestuurders maakten van hun diensten gebruik en stonden toe, dat joden zich in hun nabijheid huisvestten. Het meest sprekend is het Iberische schiereiland, dat in de 7^e eeuw door de Arabieren was veroverd. Voor de joodse gemeenschap was daar een goed klimaat om

zich te ontplooiën. Cultuur, wetenschappen en economie bloeiden. Velen waren rijk en hoogopgeleid.

In Duitsland woonden reeds sinds de Romeinse tijd joden. Langs de Rijn en de Donau ontstonden welvarende handelscentra, o.m. in Keulen, Worms en Spier.

In dezelfde tijd trof men hen in Frankrijk en Italië aan.

In het gebied van het huidige Nederland zijn eerst in de 13^e eeuw en 14^e eeuw joden gesignaleerd. Het ging om kleine aantallen, hoofdzakelijk in het zuiden en oosten van het land, en hun verblijf was van tijdelijke aard.

Aan het eind van de 9^e eeuw keerde het tij. De invloed van de Kerk van Rome op de machthebbers van de Europese landen nam toe. Dit werd het eerst voelbaar in Duitsland, waar in 1096 de Kruistochten begonnen. De positie van de joden verslechterde in de daarop volgende eeuwen sterk. De bescherming van de staatshoofden viel langzaam maar zeker weg. Uiteindelijk werden zij verbannen uit vele steden. Men vertrok richting Polen en Rusland. In Frankrijk deden zich soortgelijke situaties voor.

Tegen het einde van de 14^e eeuw heroverden christelijke vorsten het Iberische schiereiland. Bij de instelling van de Inquisitie in 1472 werden gelden en eigendommen van joden gevorderd. Zij werden voor de keus gesteld: zich bekeren tot het christendom of ter dood gebracht worden. Een aantal liet zich bekeren, de zg. marranen. Anderen zochten een goed heenkomen naar landen rond de Middellandse Zee en Portugal. In 1492 waren zij uit Spanje verdwenen. Ook in Portugal kreeg men te maken met de Inquisitie. Portugese joden vertrokken onder meer naar de zuidelijke Nederlanden.

De pestepidemie, die omstreeks 1350 in de Nederlanden heerste, werd toegeschreven aan joden. Dit leidde ertoe, dat zij ook uit dit gebied moesten verdwijnen.

In 1546 verordende Karel V, dat in Nederland geen joden mochten wonen.

Onder leiding van prins Willem van Oranje kwam ons gebied in opstand tegen Spanje en de heersende invloed van de Kerk op de politiek. Na het afzweren van de landheer ontstond de Republiek der Verenigde Nederlanden. Op dat moment waren hier nagenoeg geen joden. Bij de Unie van Utrecht werd in 1579 vastgelegd, dat "ieder vrij zal zijn in zijn religie". Dit betekende voor hen dat zij hier niet vervolgd zouden worden wegens hun godsdienst.

Toen Antwerpen in 1585 door de Spanjaarden werd ingenomen, trokken vele, daar wonende, joden naar het noorden om zich onder meer te vestigen in de havensteden Middelburg, Rotterdam en vooral Amsterdam. Zij waren van Portugese afkomst.

Uit documenten blijkt, dat omstreeks 1630 de eerste Hoogduitse joden in Amsterdam kwamen. Zij waren minder ontwikkeld en minder

kapitaalkrchtig.

Na 1638 kwamen ook joden uit Polen en Lithouwen naar Amsterdam. Zij waren straatarm en sloten zich aan bij de Hoogduitse gemeente. In steden en dorpen aan het oosten van Nederland vestigden zich eveneens Duitse en Poolse joden. Zij waren echter niet overal welkom en werden in diverse steden niet toegelaten. Op andere plaatsen, waaronder Leeuwarden, werd hun instroom aan banden gelegd 4).

De zoektocht naar joodse apothekers.

Alvorens tot een onderzoek over te kunnen gaan, moet eerst worden bepaald over welke periode het zal gaan. Besloten is bij het begin van hun vestiging in Nederland, dus 1600, te beginnen en te eindigen bij het jaar, waarin zij gedwongen werden hun werk neer te leggen, d.w.z. 1941.

Voor het opsporen zijn twee bronnen beschikbaar en wel de Biografische Index van Nederlandse apothekers 5) en de jaargangen van het Pharmaceutisch Weekblad van 1864 tot 2000 6).

Het selectie criterium is de achternaam. Specifiek joodse namen zoals Cohen, Levie, en Polak vormen geen probleem. Twijfel ontstaat bij de gebruikelijke Nederlandse achternamen, bijvoorbeeld de Jong, de Groot en de Vries. Daarachter kan ook een joodse apotheker schuil gaan. De wetenschap, dat joden in 1811 soms hun plaats van geboorte of herkomst dan wel hun beroep als achternaam hebben aangenomen, biedt enig soelaas. Het gedenkboek "In Memoriam" 7) geeft een goed beeld van de achternamen kunnen voorkomen.

Namen van joden, afkomstig uit Portugal kunnen extra problemen opleveren. Zij zijn vaak samengesteld zoals Henriques de Castro. Soms zijn daar ter verfraaiing delen aan toegevoegd. Deze zijn niet altijd door de ambtenaren van de burgerlijke stand overgenomen. Een voorbeeld hiervan uit de biografische index is Laguna, B. Lopes de Leao, geboren en overleden in Amsterdam 8). Bij de gegevens van de burgerlijke stand was hij onder deze naam niet te vinden. Uiteindelijk is een overlijdensakte gevonden van Baruch Lopes de Leao. De akte toonde behalve de naam ook het beroep van de overledene, nl. apotheker. Daarmee was het bewijs rond, dat deze man de gezochte persoon was 9).

Ook voornamen zijn niet altijd specifiek joods. Nederlandse voornamen werden vaak aan kinderen gegeven om hen minder op te laten vallen. Verwarrend is het, wanneer iemand tijdens zijn leven zijn initialen onofficieel heeft gewijzigd, zoals Eliazer de Metz. Bij de vermelding van zijn bevordering tot apotheker in het PW ziet men: E. de Metz 10a). In de ledenlijsten van de NMP staat E.B. de Metz 10b). Bewezen moet worden, dat het om één en dezelfde persoon gaat. Door zijn weg in Nederland te volgen en de gegevens bij de gemeenten, waar hij heeft verbleven 10c en d), te vergelijken met de gegevens in het PW is gelukt.

De "B" blijkt te staan voor Benedictus", de voornaam van zijn vader. Vermoedelijk heeft de Metz dit gedaan omdat er nog een apotheker E. de Metz was in Nederland.

Tenslotte mag niet worden vergeten, dat iemand een jood is, wanneer haar/zijn moeder een jodin is 11). De vader doet er niet toe. Dit betekent, dat dit bij iedere gevonden apotheker moet worden gecontroleerd. Het heeft tot gevolg, dat onder meer apotheker Hetty Heirsch 12), dochter van Joseph Heirsch, apotheker en voormalig directeur van de OPG 13a), niet in de lijst van joodse apothekers kan worden opgenomen. Joseph was gehuwd met een niet-joodse vrouw (13b).

Op deze wijze zijn tot op heden 120 collegae gevonden. Volgens de Biografische Index moeten er nog enkele zijn geweest. Het gaat hierbij om apothekers, die examen hebben gedaan in de periode 1796-1867. Naar hen wordt nog gezocht.

Dan volgt de vraag wat te doen met al die apothekers. Natuurlijk kan men apothekers uit de 17^e eeuw niet vergelijken met apothekers uit de 20^e eeuw. Daarom zijn zij ingedeeld in 3 perioden en wel door te selecteren op examendata: resp. 1600-1795, 1796-1877 en 1878-1941

Periode 1600-1795

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd, dat vóór het jaar 1600 geen joodse apothekers in Nederland woonachtig waren. In de loop van de 17^e eeuw komt daar verandering in.

In 1931 heeft dr. D. E. Cohen een artikel gepubliceerd, getiteld "De vroegere Amsterdamse Joodse Apothekers" 14). Hij kwam tot de conclusie, dat er in de periode 1711-1795 13 apothekers in de hoofdstad zijn geweest, die het diploma hebben verworven, dat noodzakelijk was om zich officieel in deze stad te mogen vestigen. De vraag rijst nu of er vóór 1795 ook in andere steden apothekers gevestigd waren.

Uit de op dit moment beschikbare gegevens, nl. a. de namen van de apothekers van vóór 1818 uit de Biografische Index, b. het gegeven, dat de Portugese joden veelal goed opgeleid waren en zich in eerste instantie voornamelijk gevestigd hebben in Middelburg, Rotterdam en Amsterdam, c. 10 van de 13 apothekers, die door Cohen zijn gevonden, afkomstig waren uit Spanje/Portugal, slechts 2 uit Duitsland, cq. Polen en 1 uit Italië, d. er waren volgens Beem vóór 1800 geen joodse apothekers in Leeuwarden 15) en e. het percentage joden in de provinciehoofdsteden, Amsterdam en Rotterdam in 1809 16) (afb.1), kan worden afgeleid, dat het antwoord op de vraag zeer waarschijnlijk "nee" is.

Voorlopig wordt hiervan uitgegaan.

Jaar 1809

Stad	Aantal inwoners	Aantal joden	Percentage joden
Amsterdam	212.413	21.444	10
Arnhem	52.238	332	0.6
Assen	7.142	84	1.2
Den Bosch	12.627	155	1.3
Den Haag	46.278	1.871	4.5
Groningen	29.256	516	1.8
Haarlem	25.417	166	0.7
Leeuwarden	15.500	433	2.8
Maastricht	21.449	207	0.95
Middelburg	47.557	245	0.5
Rotterdam	69.554	2113	3
Utrecht	45.334	383	0.8
Zwolle	15.919	343	2

Afb.1

Naar het schijnt was hun vestiging in de periode 1600-1632 zonder problemen. In het jaar 1632 kwam daarin verandering door de keur, waarbij de joden van alle poortertering werden uitgesloten.

Waarschijnlijk waren toch enkele beroepen toegestaan, waaronder mogelijk ook dat van apotheker.

Bij de pestepidemie van 1635 bleek, dat er voor het zorgvuldig gereedmaken van recepten degelijke waarborgen moesten komen. Er werden eisen gesteld aan het beroep. Men moest, alvorens zich als apotheker te kunnen vestigen, drie jaar als leerling hebben gewerkt en vervolgens zijn proeven in de simplicia en de compositoria met goed gevolg hebben afgelegd.

In 1638 werd een nieuwe keur van kracht. Deze bepaalde, dat "er een afzonderlijk gilde van apothekers wezen zal". Of dit gilde ook daadwerkelijk heeft bestaan is tot nu toe onduidelijk. Een feit is, dat joden uitgesloten waren van de gilden.

Nu het kennelijk de bedoeling was een apothekersgilde op te richten, werd de keur van 1632 ook voor hen van toepassing. Zij stonden zich hieraan in het geheel niet 14).

Het betekende echter wel, dat zij geen bevoegdheid hadden om leerlingen op te leiden. Dus kon er geen enkele erkende joodse apotheker komen. Een ander gevolg van de keur was, dat er geen controle meer op hen werd uitgeoefend door de inspectores. Het aantal niet erkende apothekers kon daardoor snel toenemen 14). Beide aspecten verontrustten de niet-joodse apothekers in hoge mate. Zij trachtten zich te ontdoen van de mededinging van de joodse apothekers door bij de Magistraat een rekest in te dienen, waarin zij een

en ander meldden. Tevens beschuldigden zij de Joodse doctoren ervan, dat deze hun patiënten met recepten naar joodse apothekers stuurden. Voor deze argumenten waren de burgemeesters gevoelig. Daarop besloten deze op 1 februari 1667, dat joodse apothekers geen geneesmiddelen meer mochten leveren aan christenen 17).

Op den duur kon een aantal van hen zich toch niet met de situatie verenigen. Zij voelden zich onvolwaardig en achterstaand bij de erkende apothekers. In 1705 verzocht Joseph Abraham Charleville aan de inspectores collegii medici of zijn zoon Philip als knecht bij een christen apotheker kon worden ingeschreven. Er kwam geen antwoord. Philip werkte desalniettemin drie jaar als leerling bij meester Cronenburg. Daarna vroeg hij hoe hij verder moest. Het collegium antwoordde ook nu niet, waarop Philip zich vestigde als apotheker en een apothekerswinkel oprichtte in een kelder bij de Portugese Joodse kerk. Er volgden geen maatregelen 14).

Teneinde een einde te maken aan alle problemen werd op 15 januari 1711 een nieuwe keur afgekondigd voor joodse apothekers, waarbij onder meer joodse en christen apothekers in rechten en plichten gelijk werden gesteld. Hiermee kwam een einde aan een ruim 40 jaar slepende kwestie (17).

Philip Charleville meldde zich aan voor de proeven, slaagde op 17 maart 1711, ontving op 14 juni zijn penning en op 30 juni zijn meesterdiploma. Voor het laatste mocht hij wel fl. 15.12 betalen 14). De reeds gevestigde doch niet erkende apothekers, werden verplicht alsnog examen te doen. Op 31 maart 1711 werden 4 apothekers opgeroepen. Twee van hen, Jacob de Castro en Mordechay Abeneca, ontvingen het gewenste diploma 14).

Hiermee was een mijlpaal bereikt: de toelating van joden als apothekers was een feit geworden.

In de periode 1711-1795 hebben uiteindelijk tenminste 15 joodse apothekers in Amsterdam gewerkt.

Eén van hen was David Cohen, geboren in Italië. Hij verkreeg na zijn examen in 1778 het poorterschap van de stad, evenwel met de restrictie, dat dit niet overdraagbaar was aan zijn nakomelingen 18). Henrique Gomes Soares was in bezit van een bewijs, dat hij op 4 mei 1718 in Coimbra was geëxamineerd en reeds 4 jaar eigenaar was geweest van een winkel in Lissabon. Dit werd ontoereikend geacht voor Amsterdam. Hij moest zich opnieuw als knecht laten inschrijven. Uiteindelijk heeft hij op 7 september 1728 zijn meesterdiploma ontvangen. Onder de naam "Henrique" vindt men hem niet terug in Amsterdam. Hij was een marraan, die in Nederland is teruggekeerd tot het jodendom en zijn joodse voornaam Elisa weer heeft aangenomen. Hij was gevestigd in de Muiderstraat 19).

Periode 1796-1877

In januari 1795 nam het Franse leger bezit van de Republiek der

Verenigde Nederlanden. De Bataafse Republiek werd een feit. Dit betekende een keerpunt in de geschiedenis van de joden in Nederland. Op 5 augustus 1796 werd middels een decreet van de Nationale Vergadering Kerk en Staat van elkaar gescheiden. Na vele debatten van de Nationale Vergadering werd op 2 september 1796 een decreet uitgevaardigd, waarin de gelijkstelling van de joodse gemeenschap en Nederlanders werd vastgelegd. Joden verkregen hiermee het recht om alle beroepen uit te oefenen.

Ondanks de genomen maatregelen verbeterde hun positie niet. Patriottische gezinde organisaties in Amsterdam weigerden politieke rechten aan joden. Dit kwam ook elders in Nederland voor. In 1806 maakte de Bataafse Republiek plaats voor een monarchie. Lodewijk Napoleon kwam op de troon. Hij riep volledige rechtsgelijkheid uit voor alle burgers, zonder onderscheid van rang of geboorte. De koning en de wet verleenden gelijke bescherming aan alle gezindten 18) 20).

In de jaren 1796-1830 behaalden slechts 8 apothekers hun diploma, hetgeen wellicht een gevolg was van de in die tijd heersende armoede. In de periode 1831-1864 waren dat 15, en slechts één in de periode 1866-1877. Aan dit laatste feit waren mogelijk de geneeskundige wetten van Thorbecke mede debet.

Medio 1865 hadden de apothekers van Den Haag zich reeds in een schrijven aan de Eerste Kamer van de Staten Generaal fel gekeerd tegen de wetten en de Kamer verzocht deze niet aan te nemen. Als argument hiertoe werd onder meer aangedragen, dat er binnen enige jaren geen apothekers meer zouden zijn. Om toegelaten te worden tot het examen van hulpapotheker zou iemand moeten beschikken over kennis op HBS-niveau en dan nog kende men geen woord latijn en wist niets van recepteerkunst. Men zou dus alsnog als leerling moeten worden opgenomen. Daarenboven stond het beroep van apotheker niet hoog aangeschreven. Het schrijven was mede ondertekend door collega Duparc 21).

Opvallend is, dat in de periode 1796-1877 vijf apothekers naar Nederlands Oost Indië zijn vertrokken, waarvan vier als militair apotheker. Van de overigen vestigden zich één in Leeuwarden (Polack) en twee in Den Haag (Keijzer en Duparc). De rest vond een bestaan in Amsterdam.

Jacques Alexander van Lier werd de eerste apotheker, die in de in 1841 geopende apotheek van het Nederlands Israelitisch Ziekenhuis aan de Nieuwe Keizersgracht te Amsterdam heeft gewerkt. Men zou hem de eerste joodse ziekenhuisapotheker kunnen noemen 22). In 1860 resp. 1872 studeerden twee collega's af, die zich op bijzondere wijze hebben ingezet voor de farmacie: Jacobus Polak en Herman van Gelder.

- Herman van Gelder, geboren in Leeuwarden, was als militair

apotheker in vele plaatsen gestationeerd. Uiteindelijk werd hij overgeplaatst naar Amsterdam.

Hij was actief op zowel wetenschappelijk als maatschappelijk terrein. In 1880 was hij medeoprichter van departement Leeuwarden van de NMP en in 1883 van het departement Friesland 23). Op 1 januari 1889 nam hij de leiding van Het Maandblad tegen de Kwakzalverij over.

6 januari 1914 werd ter gelegenheid van zijn 25 jarig jubileum een feestnummer uitgebracht, waaraan, o.a. van der Wielen, Hugenholtz en Wefers Bettink, een bijdrage hebben geleverd. Van Gelder was een idealist en een onvermoeibare strijder tegen alles, wat in strijd was met een wetenschappelijke en , wat van Gelder vond, een reële uitoefening van de geneeskunst en de farmacie 23). De redactie van het maandblad is tot zijn overlijden in zijn handen gebleven.

Tot driemaal toe was hij oprichter van een tijdschrift: de Farmaceut, het Weekblad voor Farmacie en het Maandblad voor apothekers. Alle drie hebben maar korte tijd bestaan. Van mei tot september 1896 was hij tijdelijk hoofdredacteur van het PW en in 1901 maakte hij deel uit van de commissie, die het blad een andere en thans nog steeds herkenbare vorm gaf 23).

Minstens even bekend als van Gelder was Jacobus Polak. Zijn voorouders waren eveneens afkomstig uit Leeuwarden en hebben gezorgd voor een waar apothekersgeslacht. (Afb.2)

Stamvader Joseph Mordechaj Polack was vermoedelijk drogist. Hij werd in 1759 lid van het koop-mansgilde van Leeuwarden en een jaar later burger van die stad 24). Zijn zoon Philip Joseph was apotheker. Tot zijn nakomelingen behoorden 7 apothekers, die allen geboren zijn en zich gevestigd hebben in de hoofdstad.

Jacobus behaalde, na de klinische school beëindigd te hebben op 19 september 1856, op 5 mei 1860 het diploma van stadsapotheker 25). Afb.3 toont zijn curriculum vitae 26).

Als apotheker trad hij al snel op de voorgrond. In 1863 overleed zijn vader. Hij nam de apotheek over.

JACOBUS POLAK

Geboren	Amsterdam 1 januari 1840
Overleden	Amsterdam 25 mei 1915
Ouders	Zadok Philip Polak, apotheker en Malko Tall
Getrouwd	Witten (Dtsl.) 10 oktober 1882 met Sara Hanf, Witten 25 juni 1860- Den Haag 4 juli 1936, dochter van Salomon Hanf, bankier, en Friederieke Marx
Raad	Raadslid 1892-1911
Partij	Liberaal
Beroep	Apotheker en scheikundige
Gezindheid	Nederlandsch Israëlitisch
Inkomen	f. 4800 (1907)
Functies	Lid van de Geneeskundige Raad van Noord Holland; lid van het Burgerlijk Armbestuur; erelid van het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie

Afb.3

In 1865 trad de wet van Thorbecke in werking. Jacobus nam zitting in de Geneeskundige Raad voor Noord Holland 27a). Bijna gelijktijdig aanvaarde hij de benoeming tot lid van de Commissies voor het afnemen van de praktische examens van apothekers en voor de artsexamens. Tot op hoge leeftijd bleef hij zitting hebben in deze commissies. In 1878 werd hem het hoogleraarschap in de farmacie aangeboden hetgeen hij niet heeft geaccepteerd 27b).

Hij zag het nut van een pensioen- en ondersteuningsfonds voor apothekersassistenten en nam zitting in het bestuur van de daartoe in het leven geroepen commissie 28c). In oktober 1882 had hij reeds zitting in het Hoofdbestuur van de NMP en wel als secretaris. Hij was een strijder voor de belangen van de farmacie, hetgeen naar voren is gekomen uit diverse brieven, die aan de regering waren geadresseerd.

Hij had grote belangstelling voor laboratoriumonderzoek. In 1894 verscheen een artikel over het steriliseren van geneesmiddelen in de apotheek. Hierin werd een drietal methoden vergeleken, waarvan één was geïntroduceerd in het hygiënisch laboratorium van de universiteit van Amsterdam 29).

In 1901 verkocht hij zijn apotheek aan Simon Elze, doch het laboratorium bleef hij behouden 30).

In 1892 werd hij gekozen tot lid van de gemeenteraad van Amsterdam. Hij nam zitting in commissies, die een raakvlak hadden met hygiëne, onder meer in de commissie van bijstand in het beheer van de gemeentewaterleiding 31). In 1894 werd hij voorgedragen als lid van de gezondheidscommissie 32).

Hij vond het niet rechtvaardig, dat het hoofd van de administratie van de stadsreinigingsdienst minder verdiende dan het hoofd van de administratie op het stadhuis. In eerste instantie kreeg hij nul op het rekest. Kennelijk vonden andere raadslieden, dat er verschillen moesten blijven 33).

Hij was in 1899 voorstander van de komst van een lector in de pediatrie aan de universiteit 34). In 1904 steunde hij het verzoek van Medicinæ Studiosorum Societas inzake de wederbezetting van de leerstoel in de geschiedenis der geneeskunde aan de gemeente-universiteit op krachtige wijze. Het mocht op dat moment niet baten. Er waren andere prioriteiten 35).

Dit is slechts een kleine selectie van de vele zaken, die zijn aandacht hebben getrokken.

Hij was een begaafd apotheker met begrip voor zijn medemensen, ongeacht rang of stand.

Periode 1878-1941

In deze periode zijn de joden dusdanig geïntegreerd en geaccepteerd in Nederland, dat alle beroepen zonder belemmeringen voor hen bereikbaar zijn.

In het jaar 1878 werd de opleiding tot apotheker universitair en werden vrouwen tot de universiteit toegelaten. Nog circa 40 jaar bleef het voor studenten met "slechts" een vooropleiding H.B.S. onmogelijk om de doctorstitel te behalen. Stelden zij de afronding van hun studie met een doctoraat op prijs, dan moest dit in het buitenland geschieden. In 1923 vond gelijkstelling van HBS-ers en gymnasiasten plaats. In deze periode zijn de meeste joodse apothekers opgeleid. Waren het er in de periode 1795-1877 25, in de periode 1877-1941 (slechts 74 jaar) studeerden 80 apothekers af.

Joodse studenten waren actief binnen de ANPSV. Zeven van hen en hebben bestuursfuncties bekleed 36).

De eerste vrouwelijke apotheker studeerde af. Het was Charlotte Jacobs. Dat was zó bijzonder, dat hierover in het "Journal de Pharmacie d'Anvers" een artikel is verschenen 37).

Estella Kleerekoper was de eerste vrouwelijke apotheker, die is gepromoveerd 38).

Twee apothekers zijn hoogleraar geworden: Leopold van Itallie in Leiden en Isaak Maurits Kolthoff in Minnesota (USA) 39). Emile van Itallie, militair apotheker, werd na zijn vertrek uit het leger, privaat docent levensmiddelenleer aan de universiteit van Amsterdam 40). Hendrik Cohen werd in 1932 in Leiden privaatdocent in de geschiedenis van de farmacie 41).

Anderen hadden naast hun apotheek een farmaceutisch productiebedrijf. Een bekende is Martijn Lansberg in Rotterdam. Zijn bedrijf heeft tot laat in de 20^e eeuw bestaan.

Zina Horowitz, geboren in Borgerhout, is in 1914 met haar ouders naar Nederland gevlucht. In 1921 werd zij te Amsterdam tot apotheker bevorderd. Zij was de laatste apotheker, die in het Nederlands Israelitisch Ziekenhuis in Amsterdam heeft gewerkt 42)

Jacob de Vries bleek een uitermate goed zakenman. Hij was de oprichter van de Lairesse-apotheek en mede-eigenaar van de Sumatra- en de Suriname-apotheek. Toen de OPG omstreeks 1910 dreigde failliet te gaan wegens financiële problemen én een grote brand, die het magazijn in Utrecht verwoestte, kwam er een interim-bestuur om orde op zaken te stellen. Daarin had de Vries zitting. Tevens was hij commissaris van de NV de Bijenkorf en de Hema 43). Velen waren actief binnen de diverse departementen van de NMP. Victor van Itallie bekleedde gedurende een periode van ruim 20 jaar een functie in het hoofdbestuur van de NMP. Hij werd keer op keer herkozen.

Niet alle apothekers hebben het beroep uitgeoefend. Isaac Stibbe zag het in zijn tijd kennelijk als apotheker niet zitten en werd leraar MO Staatswetenschappen aan de Rijks HBS te Utrecht 44).

Doctor Jacob Pinkhof had uiteindelijk meer belangstelling voor het beroep van zijn vader, de bekende Herman Pinkhof. Hij heeft alsnog in

1924 artsexamen gedaan.

Ondanks de crisistijd in de jaren dertig, waarin vele apothekers afstudeerden, hebben alle in deze periode afgestudeerde Joodse apothekers een job gevonden. Het is opvallend, dat toen voor het eerst in Noord Brabant joodse apothekers verschenen. Henriette Troostwijk in Waalwijk, Herman Gersons, in Den Bosch en Ruben Kleinkramer in Woensel.

In Limburg, Groningen en Drente zijn tot 1941 geen joodse apothekers gevestigd geweest.

Dit was slechts een topje van een ijsberg. Het is de bedoeling deze ijsberg nader te verkennen, opdat de gegevens voor de toekomst bewaard blijven.

Bronnen

1. *Venter, Fabriqueur, Fabrikant. Joodse ondernemers en ondernemingen in Nederland 1796-1940. Redactie*

H. Berg, T. Wijsenbeek en E. Fischer. Een uitgaven van het J.H.M. en N.E.H.A. Amsterdam 1994.

2. *Pinkas, de geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Nederland, J. Michman, H. Beem, D.*

Michman, Kluwer, Ede/Antwerpen, 1992 p. 3-8 3n 44-46. (= Pinkas)

3. *Wegwijs in het Jodendom Ch. Pearl en R.S. Brookes, 4^e druk, NIK, Amsterdam 1993, p.98-108.*

4. *De joden van Leeuwarden Geschiedenis van een Joods cultuurcentrum, H. Beem, Akademy-Utjefte nr.468,*

1974, Van Gorcum en Comp. B.V. Assen. (= Beem) p.11-16

5. *Biografische Index van Nederlandse apothekers tot 1867, A.I. Bierman, M.. van Lieburg en D.A. Wittop*

Koning, Rotterdam, Erasmus Publishing 1992. (= BI)

6. *Pharmaceutisch Weekblad 1864-2000. (= PW)*

7. *In Memoriam, Sdu Uitgeverij, Koninginnegracht, Den Haag 1995*

8. *BI p.144, nr. 5710*

9. *Gemeentearchief Amsterdam (=GAA-), overlijdensakte (=OA)*

10.10a) *PW 68 (1931) 623, 10b) PW 67 (1930) 164, 10c) GA-Delft-Gezinskaart (=GK), 10d) GAZutphen-GK*

11. *Wegwijs in het Jodendom, p. 45*

12. *PW 76 (1939) 1638*

13.13a) *De geschiedenis van een bijzondere groothandel, OPG-100, Prof.Dr. R. Vos, Utrecht 1999,*

p. 94. 13b) GAUtrecht-GK) (= OPG)

14. *PW 68 (1931) 1215-1224, Dr. D.E. Cohen (= Cohen)*

15. *Beem, p. 40*

16. *Pinkas, p. 284,289, 294, 422,368, 395, 403, 442, 458, 466, 497, 539, 579.*

17. *Geschiedenis van de pharmacie in Nederland, Stoeder, W., Amsterdam mei 1891, p. 154-158*

18. *GAA-Poorterboek*

19. 19a GAA: DTB-akte van ondertrouw 19b Kohier van de
 Personeele Quotisatie te
 Amsterdam over het jaar 1742, Dl. II., Tekst van het kohier.
 Uitgegeven en van een inleiding
 voorzien door Mr. W.F.H. Oldewelt, Genootschap Amstelodanum,
 Amsterdam 1945, p.
 20. Pinkas p.67-69
 21. PW 2 (1865/1866) nr.2
 22. 100 jaar apotheek Nederlands Israëlitisch Ziekenhuis, Z.G. Horowitz,
 1941 (kopie voordracht)
 23. PW 59 (1922) p. 1405-1406
 24. Beem p.75
 25. BI p. 160 nr. 6322;
 26. Leden van de Raad De Amsterdamse Gemeenteraad 1814-1941
 Peter Hofland - Publicatie
 Gemeentearchief Amsterdam.
 27. PW 52 (1915) p.797
 28. PW 15 (1877/1878) nr.2
 29. PW 31 (1894/1895) nr.35
 30. PW 38 (1901) nr. 15
 31. GAA Gemeenteblad van Amsterdam 1903 dl.2 p.341, 456.K312,
 978.K1124
 32. Id. 1894 dl.2 p.391
 33. Id. 1898 dl.2 p.1325
 34. Id. 1899 dl.2 p.51
 35. Id. 1904 dl.2 p.50-52
 36. Wij allen farmaceuten 100 jaar ANPSV 1903-1003; M. Kemper, .
 orbeij, G. Ronnen, F. v. Nooten,
 A. Kuiken, Giethoorn Ten Brink, Meppel.
 37. P.W. 53 (1916) 1582
 38. 100 jaar vrouwen in de farmacie, Nederlandse organisatie van
 vrouwelijke apothekers, 1998, p.45
 39. PW 65 (1928) 148
 40. PW 58 (1921) 146
 41. Compendium voor de geschiedenis van de pharmacie van
 Nederland, Dr.D.A. Wittop Koning, p.266
 42. GAA-Register van Belgische Vluchtelingen-GK
 43. PW 73 (1936) 1195; PW 74 bijlage de Apotheek p.17; OPG p. 33 en
 36
 44. PW 67 (1930) 687

STAMBOOM APOTHEKERS POLA(C)K

Joseph Mordechai Polack
1739 Lwd. 03.08.1765 Lwd.
Lid koopmansgilde

Philip Joseph Polack
1765 Lwd. 23.06.1810 Asd.
Apotheker, 2^e Weesperstraat

Joseph Philip Polack
bs.01.08.1793 Asd.- (1830-1834) Asd.
Apotheker

Zadok Philip Polak
Marcus Philip Polak
1801 Asd. 05.07.1863 Asd.
20.10.1806 Asd. 22.10.1873 Asd
Apotheker
Apotheker

Eduard Polak
Asd. 31.07.1843 Asd. 30.10.1924 Zandvoort
Militair apotheker

Jacobus (Zadok) Polak
Isaac (J.M.) Polak
01.01.1840 Asd. 25.05.1915
05.07.1839 Asd. 13.09.1900 Asd.
Apotheker
Apotheker,

Martijn Isaak Polak
17.06.1878 Asd. 14.07.1957 Asd.
Apotheker

Afb. 2

C.V. de Bruin
Holleweg 89
NL-4623 XB Bergen op Zoom